

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas complectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0042

LOG Titel: Caput Vigesium Quartum. Olus scofinum. Sajor babi. - Vier en Twintigste Hoofdstuk. Het Zogge-moes

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

Ophiocolla altera. Daun prada altera.

Praecedens *Alounya* occasionem praebet describendi fruticulus quendam, quem mihi ostendit Amboinensis quidam, putabatque veram esse *Aylounyam* seu serpentum herbam. Hic fruticulus unum alterumve rectum erigit caulem, tres pedes altum, lignosum, rotundum & nodosum, seu articulatam, sed irregulariter, fragili constantem ligno, huic rara adstant folia, illis folii *Bracteati*, seu *Daun prada* similia, sed longiora, & magis pallide virentia, flaccida, sex septemve pollices longa, vix binos lata, costis parallelis transversalibus pertexta, ingrati odoris, si fricentur, sed in medio nullas habent flammulas seu maculas, uti *Daun prada domestica*.

Supremi caules longum gerunt racemum, raris albisque floribus longo collo constantibus ornatum, qui similes sunt illis *Daun prada*, sed angustiores sunt, superius in tria majora, inferius in bina minora petala distincti, quorum tria majora semper ad unam inclinant partem, ac bina minora ad alteram, in centro longum erigitur albumque pistillum cum binis staminibus brevioribus, antheras plumbei coloris gerentibus.

Post flores pistillum remanet, & sub hoc planum excrescit germen, superius latius, tubae formae, ac maturum in binas diffilit valvulas, in quibus bina locantur semina, obscura cinerea, & bursae formae, seu *Capfici* feminibus similia. Quaevis valvula interne incurvum gerit denticulum, instar hami, ac maturae crepitu diffiliunt instar fructuum *Ricini*, semenque ejiciunt.

Nomen. *Ophiocolla altera*; Amboinice in Hitoe *Aylounya pobon*, alii hanc vocant *Aylilin utan*, seu *Daun prada utan*, cum quo etiam maxime convenit. Sed aliud est silvestre *Aylilin*, Lanceae folia gerens, quae glabra, flaccida, intense virentia, & caerulea farina conspersa sunt, sine alba ista macula, quam domestica habet, fructus ejus similes sunt bursulae, sed majores & fuscores.

Locus. In altis crecit silvis solo humido & argilloso, uti & in vallibus ad fluminum ripas.

Ufus. Hitoënsis iste, qui veram putabat esse *Aylounyam*, dicebat huic herbae adcidisse, quod in praecedenti narratum fuit capite, de serpente vulnerata, sed non bene percipere possum, quo modo anguis folia conquirere potuerit, tres pedes alta in tenui erecta fruticulo, credere itaque malo de utrisque herbis vera esse posse, atque hinc adfirmabat, vulnerariam hanc quoque esse herbam, recentia curantem vulnera, sic ejus folia masticanda sunt cum frustulo *Pinangae* sine *Sirio*, quae vulnere inponenda sunt. Sed cavendum est, ne succus deglutatur, quum hoc noxium censetur, vel saltem alvum nimis obstipat, ita ut subprimatur excrementorum dejectio.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

Olus scrofinum. Sajor babi.

Haec herba ex *Senecionis* familia esse mentitur, quum vero ab ea maxime differt, peculiaris haberi potest planta, hujusque tres occurrunt species in hisce insulis, uti primo alba, secundo rubra, & tertio lutea.

Primo alba seu vulgatissima species est fruticulus extensus, quatuor vel quinque caules unica ex radice emittens, qui ulnam alti sunt, crassiusculi, rotundi, & succosi, sed externe parum rugosi.

Folia vaga locantur in amplis articulis, quodammodo cum illis *Valeriana* convenientia, bina sibi obposita, ac quatuor cruciata, atque ex ipso alis ramuliculis laterales excrescunt cruciati quoque. Folia etiam cum illis *Majanae* conveniunt, vel cum *Urticae* foliis, sed sunt oblongiora, & inferius magis acuminata, ad oras crasse & rotunde dentata, in obtusum apicem excurrentia, superius glabra, & intense viridia, inferius contracta ob venas protuberantes, quarum tres posteriores ad caulem concurrunt, & oblique fursum usque

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Het andere Slangen-kruid.

Het voorgaande *Alounya* geeft occasie om een zeker beestertje te beschryven, 't welk een ander Amboinees my getoont heeft, en wilde het zelve voor 't regte *Aylounya*, of *Slangen-kruid* gehouden hebben. Dit beestertje schiet op met een of twee regte steelen, drie voeten hoog, houtagtig, rond, en geknopt, of geled, dog onordentelyk, en bros van hout, daar aan staan weinige bladeren, die van folium *Bracteatum*, of *Daun prada* gelyk, dog langer, en ligter-groen, slap, zes en zeven duimen lang, schaars twee breed, met parallelle dwersribben, onlieffelyk, en wat vuil van reuk, als men ze vryft, en hebben op haar midden geen vlammen, gelyk het tamme *Daun prada*.

De opperste steelen dragen aan een lange tros, weinige langbalsige en witte bloemen, die van *Daun prada* gelyk, dog smalder, vooren in drie grooter en twee kleinder blaadjes zig verdeelende, waar van de drie grootere altyd na een zyde bellen, en de twee kleindere na de andere. In de midden staat een lange witte draad met twee kortere, en bare lootverwige knoppen.

Na de bloeme blyft den langen draad staan, en daar agter waft een plat buisken, vooren breedts, en gefatsoeneert als een luit, ryp zynde, springt het op in twee deurtjes, en daar in leggen twee platte zaadkorrels, donker-graauw, beursformig, of als de zaden van 't *Capficum*. Ieder deurtje heeft van binnen een kromme tant als een baken, en de rype bersten met een kraak open, gelyk de vrugten van *Ricinus*, en smyten het zaad uit.

Naam. *Ophiocolla altera*; in Amboin op Hitoe *Aylounya pobon*; andere noemen 't *Aylilin utan*, of *Daun prada utan*, waar mede het ook meest overeen komt. Dog is nog een ander wilt *Aylilin*, met bladeren als *Lancen*, dog glad, slap, boog-groen, en met een blaauwagtig meel bestrooit, zonder dien witten vlek, welke het tamme heeft; zyne vrugten zyn diergelyke beursjes, dog grooter, en bruinder.

Plaats. Het wuist in 't hooge woud op een vogtige klei-grond, en in de valleyen aan de oevers van de rivieren.

Gebruik. Den Hitoëes die 't voor 't regte *Aylounya* hield, zeide aan dit kruid gebeurt te zyn 't geene in 't voorgaande Hoofdstuk verhaalt is, aangaande de gekwetste slange, dog kan ik niet wel beseffen, hoe de slange by de bladeren kan komen, die drie voeten hoog zyn, en op een dun stammetje staan, wil dierhalven liever geloven, dat het aan beide kruiden kan waar zyn, dierhalven hield by staande, dat dit ook een wondkruid zy om versse wonden te geneezen, zoo zal men de bladeren met een stukje *Pinang* zonder *Siri* kaauwen, en daar op binden. Dog men moet zig wagten den sap in te slikken, vermits dezelve voor schadelijk gehouden werd, of immers den buik te zeer sluit, zoo dat men geen afgang hebben kan.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Zogge-moes.

Dit kruid wil uit de maagfchap van *Senecio* zyn, dog dewyl het nog merkelyk daar van verschilt, mag het voor een kruid op zig zelfs gehouden werden, en men heeft 'er in deze Eilanden drie soorten van, als eerst het witte, ten tweede het roode, ten derde het geel.

I. De witte of gemeenste zoorte, is een uitgebreid struikje, met vier of vyf steelen, uit eene wortel opschietende, een el hoog, dikagtig, rond, en sappig, dog van buiten wat ruig in 't aantasten.

De bladeren staan wat ydel, aan wyde leden, eenigzints die van *Valeriana* gelykende, twee en twee tegens malkander, met hun viere in 't kruis, en uit bare schooten komen andere zydetakken, mede in 't kruis staande. De bladeren gelyken mede na die van *Majana*, of na die van *Netelen*, dog langwerpiger, en agter spitser. Aan de kanten grof, en rond getant, met een stompe spitse, boven glad, en boog-groen, beneden rimpelig wegens de uitbuiende aderen, waar van de drie agterste by den steel t'zamen stooten, en schuins na vooren loopen tot over de

usque ad folii medium, ubi ab aliis subplentur, crassiuscula, sed flaccida, ac mox splendorem amittentia, si fuerint decerpta. Inferiora cum petiolis, quatuor & quatuor cum dimidio pollices longa sunt, & tres lata, sed in lateralibus ramulis dimidio minora, saporis Bliti cum notabili amaritie ad nucleos officulorum Pruni adcedentia. Caulis summa pars semper bifida est, atque hæc iterum in binas alias minores, quæ simul umbellam formant, quivis vero cauliculus viride sustinet capitulum, ex parvis apicibus & squamulis compositum, quod sese aperiens multa exhibet brevina, densa, & alba staminula loco ipsius floris, qualia in Senecione conspiciuntur, hæc filamenta semper gemina sunt, atque in medio locantur rotundo in germine. Post staminum lapsum hoc format capitulum rotundum, ex multis tenuibus, oblongis, & sordide albicantibus feminibus compositum, illis Cuminifimilibus, sed gracilioribus, ejusdemque coloris, quodvis vero superius distinguitur in tres subtiles apices, inter quos viscosus quasi locatur ros, unde facile vestibus & manibus adhærent. Radix ex multis componitur albisque fibrillis, quæ densam formant glebam, sed quæ non profunde in terram penetrant.

Secundo, rubra species maxime differt a priore, ejus enim caules tenuiores sunt & rectiores. Folia tenuiora & angustiora, ac simplicia, saporis amarissimi. Flosculi purpurei sunt, nec viscosum generant semen, sed in pappos abeunt, unde propius ad Senecionem hæc species adcedit.

Tertio, lutea species humilior est, latiora, rotundiora, & obscurius dentata gerens folia, inferius contracta quoque, superius glabra. Flosculi sunt capitula lutea, in pappos abeuntia. Alii hanc dividunt in marem, seu luteam rotundioribus foliis, & feminam albis floribus & longioribus foliis.

Nomen. Latine *Olus scrofarum*; Malaice *Sajor babi*; Baleice & Javanice *Boejoe boejoe*, & *Bidac bancong*, quod idem denotat; Amboinice in Hitoea *Aylaun abussen*, h. e. *Tussifaria*, item *Aylaun peu peu*, h. e. *Herba papilionum*; in Leytimora *Ayloun sehu*, h. e. *folium flaccidum*, & *Aylaun ua massarii*, h. e. Malaice *Daun mucca sackit*, seu folium contra faciem dolentem. Macassarice *Langa langa*; quidam hanc quoque Malaice vocant *Daun bissol* a subsequente ejus usu; Bandice *Lida andjing*, h. e. *Lingua canina*.

Locus. Amat crescere circa ædes, ubi solum est humidum & umbrosum, uti & in plateis juxta canales, ubi arena humida est, ac potissimum in locis, ubi porci, gallinæ, ac similia animalia domestica fimum suum exonerant.

Ufus. Apud Baleienses vulgare est olus, ad quod solummodo supremi ac molles vertices eliguntur, antequam flosculi sese aperiunt, sed aliis miscendum est oleribus, quum solum coctum nimis amarum est & ingrati saporis. Folium ejus parum calefactum, ita ut flaccescat, cunctis inponitur ulceribus & Anthracibus, unde cito maturantur & aperiuntur, unde & *Daun bissol* cognominatum est.

Porci hanc quoque amant & comedunt plantam, unde primum obtinuit nomen. Quibus caput fervet, & qui capillitii fluxui obnoxii sunt, hisce sese lavent foliis, caput enim refrigerant, & novos capillos excrescere faciunt, licet priores nequitiam corroborent. Hitoeses ejus radicem masticant cum Pinanga & pauxillo Zingiberis minoris contra tussim gravem. Eadem hæc radices cum Pinanga masticatæ, & herba ipsa comesta Diarrhæam sistunt.

N. B. Hæc omnia de prima intelligenda sunt specie, binæ enim aliæ a me nondum exploratæ sunt. Primum Leytimorense nomen, flaccidum nempe folium inde derivatum est, quum plerumque flaccidum & emarcidum quasi dependet, si a sole vel vento tangatur. Alterum nomen obtinuit, quum contritum folium inliniatur ferventibus & dolentibus faciebus, sive folis æstu sive aliis ardoribus causatis. Contra Colicam hæc fumuntur folia cum Pancaga & Herba meroris, quæ simul contunduntur, succusque exprimitur & propinatur.

Tabula Decima Quarta

Ad Figuram primam exhibet *Olus scrofarum*, ac quidem primam ejus speciem, quæ cum Nari patsja *H. Malab. Tom. 10. Tab. 12.* convenit; & Conyza Malabarica Lamii folio, flore purpureo a *Commel. in Fl. Malab. pag. 22.* vocatur.

Figura secunda Senecionem sistit Amboinicum.

de beeft van 't blad, daar ze van andere vervangen werden, wel dikagtig, dog slap, en straks slenzende, als men ze afbreekt. De onderste zyn met bare steelen vier en vyfdehalve duimen lang, en drie breed, maar die aan de zydetakken wel de beeft kleinder, van smaak als Blitum, met een merkelyke bitterheid, na de keesten van pruimensteenen trekkende. Het opperste van de steel verdeelt zig altyd in twee, en dezelve weder in twee andere mindere, makende t'zamen een kleine dolle. Ieder steel draagt een groen knopje, van kleine spitsjes of schubbetjes gemaakt, 't welk zig openende, vertoont veele korte, digte, en witte draadjes in plaats van een bloeme, gelyk men aan 't Senecio ziet. Deze draadjes zyn altyd twee en twee aan malkander, en staan in de midden op een rond beuvelken. Na 't afvallen van die draadjes formeert het voornoemde beuvelkje een rond bolletje, van veele dunne, langwerpige, en vuil-witte zaden gemaakt, den Comyn gelyk, dog ranker, en van de zelfde couleur, ieder boven verdeelt in drie subtile spitsjes, waar tussen men een kleeverenig daauw ziet hangen, waar mede het ligtelyk aan de kleeven en handen blyft kleeven. De wortel bestaat uit veele witte vazelingen, die een digten klomp maken, maar niet diep in de aarde gaande.

II. De roode zoorte verschildt merkelyk van de voorgaande, want de steelen zyn dunder en styver. De bladeren dunder en finalder, en staan enkelt, zeer bitter van smaak. De bloempjes zyn peers, en formeren geen kleeverenig zaad, maar vergaan tot stuifkens, waar mede het met Senecio nader overeen komt.

III. De geele zoorte blyft lager van gewas, heeft breeder, ronder, en donker getande bladeren, van onderen mede rimpelig, boven glad. De bloempjes zyn geele knopjes, die in stuifkens vergaan. Andere verdeelen het in manneken, of het geele met rondere bladeren, en wyfken met witte bloemen, en langere bladeren.

Naam. In 't Latyn *Olus scrofarum*; in 't Maleits *Sajor babi*; in 't Baleits en Javaans *Boejoe boejoe*, en *Bidac bancong*, van dezelfde beduidenisse; in Amboin op Hitoe *Aylaun abussen*, dat is *Tussifaria*, of *Hoestkruid*, en *Aylaun peu peu*, dat is *Herba papilionum*; op Leytimor *Ayloun sehu*, dat is *slap blad*, en *Aylaun ua massarii*, dat is in 't Maleits *Daun mucca sackit*, of *blad tegens zeere aangezigten*. Op Macasser *Langa langa*; zominge noemen 't ook in 't Maleits *Daun bissol* van zyn volgende gebruik; op Banda *Lida andjing*, dat is *Hontstongen*.

Plaats. Het waft gaarn omtrent de huizen, daar 't schaduwtig en vogtig is, als mede op straten langs de geuten, daar een vogtig zand is, maar allerlieft op plaatsen, daar verken, boenders, en diergelyke huisvee bare mest benen leggen.

Gebruik. By de Balyers is het een gemeen moeskruid, waar toe men alleenelyk zyne bovenste en malse toppen neemt, eer de bloemen open gaan, dog men moet het ook onder ander *Sajor* mengen, want alleen gekookt is 't wat bitter, en vies van smaak. Het blad een weinig warm gemaakt, dat het sjenje, werd op allerhande zwaeren en bloedvinnen gelegd, doet dezelve haastig rypen, en opbreken, waar van 't *Daun bissol* bygenoemt is.

De verken eeten 't ook gaarn, waar van 't den eersten naam heeft. Die een beet hoofd hebben, en met het uitvalen van bairen gekwelt zyn, zullen zig met deze bladeren wassen, want zy verkoelen het hoofd, en maken dat nieuwe bairen wassen, hoewel ze het oude geenzints bevestigen. De Hitoesen kaauwen de wortel met Pinang en een weinig kleine Gember, tegens den zwaren hoest. Dezelve wortelen met Pinang gekaauwt, en 't kruid gegeeten, stoppen den buikloop.

N. B. Alle het voorgaande is te verstaan van de eerste zoorte, want de twee andere zyn van myn nog niet onderzocht. De eerste Leytimorse naam, *slap blad*, komt daar van daan, om dat het meest slap, en als verwelkt bangt, als 't van de zon en wind geraakt werd. De andere naam heeft het gekreegen, om dat men het gewreeten blad smeert op verbitte en pynelyke aangezigten, 't zy door zonne-brand of andere hitte veroorzaakt. Tegens Colyk neemt deze bladeren t'zamen met Pancaga en Herba meroris, sloot ze, drukt den sap uit, en geeft het te drinken.

De Veertiende Plaet

Vertoont in de eerste Figuur het *Sogge-blad*, en wel de eerste zoort, welke met de Nari patsja van de *H. Malab. Tom. 10. Tab. 12.* overeenkomt, en Malabaarsche Conyza met het blad van het Lamium, en een purpere bloem van *Commel. in de Fl. Malab. pag. 22.* genaamt wert.

De tweede Figuur wyft aan het Amboinsche Senecio.